

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LV

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL T. RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

DANIEL DUMITRAN - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

NICOLAE GUDEA - Cluj-Napoca

VALER MOGA - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN - director

RADU OTA - secretar de redacție

GEORGE BOUNEGRU - membru

CONSTANTIN INEL - membru

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriialba.ro; www.anuarulapulum.ro

Correspondence address:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

© 2018 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LV

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXVIII

Tehnoredactare: RADU OTA

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA GOȘA

Textele nepublicate nu se restituie.

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

STUDII – STUDIES

SABIN ADRIAN LUCA, HORIA CIUGUDEAN, O depunere rituală aparținând culturii Petrești descoperită la Uioara de jos <i>A ritual deposition assigned to the Petrești culture found at Uioara de jos</i>	9
MIHAELA-MARIA BARBU, MIHAI GLIGOR, Industria litică cioplită aparținând grupului cultural Foeni din situl de la Alba Iulia- „Lumea Nouă” (jud. Alba) (I) <i>Chipped lithic industry belonging to Foeni cultural group from Alba Iulia - Lumea Nouă archaeological site (Alba county) (I)</i>	23
CRISTIAN IOAN POPA, Through the darkness of prehistory. The pyxis or the Coțofeni oil lamp from Gheja <i>Prin întunericul preistoriei. Pyxida sau candela Coțofeni de la Gheja</i>	57
CAROL KACSÓ, Așezarea din epoca bronzului de la Oarța de Sus – Dealul Stremțului <i>Die Bronzezeitliche Siedlung von Oarța de Sus – Dealul Stremțului</i>	67
MARIUS-MIHAI CIUTĂ, Un colier din aur cu pandantive și o pereche de cercei, din aur, din situl cetății dacice de la Căpâlna (com. Săsciori, jud. Alba) <i>A golden necklace with pendants and a pair of golden earrings From Dacian fortress Căpâlna (Săsciori village, Alba county)</i>	87
RADU CIOBANU, Pictorul roman la lucru – detalii tehnice și câteva probleme de iconografie ale picturii antice de șevalet <i>Le peintre romain au travail – details techniques et quelques problemes sur l’iconographie de la peinture antique de chevalet</i>	125
CĂTĂLIN PAVEL, The only Icarus statuette from Dacia: a military appropriation of the Icarus myth? <i>Singura statueta a lui Icar din Dacia: mitul lui Icar în mediul militar?</i>	155
FLORIN CIULAVU, MIHAELA BLEOANCĂ, Contribuții la studiul	

	sectorului sudic al canabelor romane de la Apulum / <i>Municipium Septimium Apulense</i> . Raport preliminar privind cercetările arheologice preventive de la Alba Iulia, str. Izvorului, nr. 5 <i>Contributions to the study of the southern sector of Roman canabae from Apulum / Municipium Septimium Apulense. Preliminary report on preventive archaeological research from Alba Iulia, str. Izvorului, no. 5</i>	171
MIHAELA BLEOANCĂ,	Instrumente medicale descoperite recent la Apulum <i>Medical instruments recently discovered at Apulum</i>	219
ADRIAN COSMIN BOLOG, OVIDIU MAXIM OARGĂ,	O nouă cercetare în necropola romană de la Apulum, Dealul Furcilor-„, Podei“ <i>A new research in the Roman necropolis from Apulum, Dealul Furcilor - „, Podei“</i>	229
DAN ANGHEL, GEORGE VALENTIN BOUNEGRU,	O stelă funerară descoperită la Ighiu, jud. Alba <i>A funerary stela discovered at Ighiu, Alba county</i>	251
AUREL DRAGOTĂ, MIHAI BLĂJAN,	The military entourage of Gyula as shown by the burial place in Alba Iulia – <i>Izvorul Împăratului</i> (10 th -11 th century) <i>Anturajul militar al lui Gyula ilustrat de cimitirul de la Alba Iulia – Izvorul Împăratului (sec. X-XI)</i>	259
AUREL DRAGOTĂ, VALENTIN DELEANU, GABRIEL TIBERIU RUSTOIU, ANCA MATIȘ, MIHAI BLĂJAN,	Tipologia inventarului din cimitirul de la Alba Iulia - <i>Izvorul Împăratului</i> (sec. X-XI) <i>The categorization of the funeral artefacts from Alba Iulia – Izvorul Împăratului cemetery site</i>	325
MONICA-ELENA POPESCU,	Considerații privind un pandantiv bizantin de la Alba Iulia - <i>Izvorul Împăratului</i> <i>Observations about a Byzantine pendant from Alba Iulia - Emperor's Spring</i>	353
LAURA MAGDAN, AUREL DRAGOTĂ,	Cercetările arheologice de la Alba Iulia - <i>Canton C.F.R. (1961-1962)</i> <i>Archaeological excavations from Alba Iulia - Canton C.F.R (1961-1962)</i>	361
RADU OTA, CRISTIAN TITUS FLORESCU, BOGDAN PÂCLIȘAN,	Alba Iulia și invaziile turco-tătare din anii 1658 și 1661, reflectate prin descoperiri arheologice recente <i>Alba Iulia and the Turkish-Tartar invasions from 1658 and 1661, reflected by recent archaeological discoveries</i>	379

RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAȚII
RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS

- SORIN ȘERBAN, Reconstituirea unei cupe din perioada romană
Restoring a bowl of the Roman period 391

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ
REVIEWS AND READER'S NOTES

- SABIN ADRIAN LUCA, Cosmin Ioan Suciu, *Cultura Vinča în Transilvania*, Bibliotheca Brukenthal XLIV, Sibiu, 2009, Editura ALTIP, ISBN 978-973-117-250-7 397
- CRISTINEL FÂNTÂNEANU, Ion Tuțulescu, *Perioada de tranziție spre epoca bronzului în zona deluroasă și montană a Olteniei*, Tg. Jiu, Ed. Măiastra, 2016, 280 pagini, 83 figuri, 5 hărți 417
- RADU OTA, Mihai Chiriac, *Bazinul Târnavelor în epoca romană*, Mediaș, Iași, Editura Studis, 2016, 232 pagini, 23 figuri color 421
- FLORIN CIULAVU, Carmen Maria Petolescu, *Daco-Moesica. Studii de numismatică și gliptică*. Ediție îngrijită de Constantin C. Petolescu și Ștefan Vasiliță, București, Editura Academiei Române, 2017, 364 p 425
- RADU CIOBANU, P. Wilkinson, *Pompeii – An Archaeological Guide*, London, New York, 2017, 240 pag., 32 planșe color, 60 fig. alb negru 427
- RADU OTA, Iosif Vasile Ferencz, *Muzeul din Deva. Arc peste timp*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2017, 166 pagini 429
- RADU OTA, Horațiu Groza, *Muzeul de Istorie din Turda (1943-2013)*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2013, 137 pagini, 103 imagini alb-negru și color 433
- Lista autorilor 437

ALBA IULIA ȘI INVAZIILE TURCO-TĂTARE DIN ANII 1658 ȘI 1661, REFLECTATE PRIN DESCOPERIRI ARHEOLOGICE RECENTE

Radu OTA
Cristian Titus FLORESCU
Muzeul Național al Unirii Alba Iulia
Bogdan PÂCLIȘAN
Masterand Universitatea “1 Decembrie 1918” Alba Iulia

Cuvinte cheie: cetate, incendiu, invazie otomană, principatul autonom al Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi II, principele Transilvaniei.

Key words: citadel, arson, Ottoman invasion, the Autonomous Principality of Transylvania, Gheorghe Rákóczi II, the prince of Transylvania.

În anii 2016-2017 au fost efectuate cercetări arheologice preventive prilejuite de restaurarea unei clădiri din sec. XVIII, și anume, fostul Comisariat de Război habsburgic¹, situat pe str. Mihai Viteazul, nr. 11, și de construirea unui bloc de locuințe pe str. Mitropolit Alexandru Șterca-Șuluțiu, nr. 1, situat la vest de fostul Colegiu Academic (actuala Unitate Militară 136 Geniu “Apulum”) înființat de Gabriel Bethlen și la nord de fostul Gimnaziu superior catolic Mailath (actualul corp A al Universității “1 Decembrie 1918” Alba Iulia)².

Primul punct se află în partea sud-estică a fostului castru roman, în *praetentura dextra*, iar al doilea, la stânga clădirii comandamentului legiunii (*principia*), în *retentura sinistra* (**Fig. 1**). Castrul roman a fost folosit ca fortificație până în perioada premodernă (sec. XVII)³. În aceste cercetări au fost identificate structuri de zidărie aparținând unor barăci (în primul punct) sau altor construcții romane (în al doilea punct), și s-au documentat nivele și complexe de locuire din sec. IV până în sec. XIX. Mai mult decât atât, în *praetentura dextra* au fost reperate complexe de locuire anterioare epocii romane, aparținătoare civilizației dacice⁴.

Așadar, a fost identificat în Caseta 7, pe profilul sudic, la 80 cm adâncime, un strat de arsură de culoare roșie, cu grosimea de 25 cm. Unitatea de

¹ Anghel 1986, p. 252, Fig. 2; idem 1994, p. 289, Fig. 3; Fleșer 2006, p. 94.

² Kovács 1994, p. 35-47; Fleșer 2006, p. 70-72.

³ Anghel 1975, p. 245-273; Rusu 1979, p. 47-71; Heitel 1985, p. 215-231; Moga 1985; Rusu 1994, p. 331-351; Moga 1998; Marcu Istrate 2008; Gudea *et alii* 2015, p. 233-241; Ota, Florescu 2016, p. 205-234.

⁴ Ota, Florescu 2016a, p. 3.

săpătură este amplasată în zona sud-vestică a ariei investigate și are dimensiunile de 6 X 4,80 m. Acest strat de incindiere se află în spatele unui zid medieval târziu sau premodern, cu rol perimetral, notat Z9, aspect care ne arată că această urmă de incindiere se află în interiorul unei clădiri masive. Zidul Z9 este edificat se pare în sec. XVI-XVII, fiind suprapus de corpul vestic al Comisariatului de Război, construit o dată cu cetatea bastionară habsburgică. Tot în acest moment cronologic se pare că a fost demolat. Demantelarea sa este dovedită de un șanț care se observă în profilul estic al Cas. 7. Acest strat cu arsură, prin dimensiunile sale considerabile, ne dovedește un incendiu masiv petrecut undeva în sec. XVII, aspect confirmat și de stratigrafie (**Fig. 2, 3a**).

Un alt strat de arsură, de data aceasta de culoare neagră a fost reperat în al doilea punct, situat pe str. Mitropolit Alexandru Șterca-Șuluțiu, nr. 1 (**Fig. 3b-c**). Ne aflăm în *retentura sinistra* a fostului castru roman, iar pe parcursul evului mediu și al perioadei premoderne, în zona asta a funcționat o clădire care a făcut parte din claustrul mănăstiresc iezuit de pe lângă biserica iezuiților, cu hramul Sf. Ștefan, cunoscută și sub denumirea de biserica Báthory⁵. Nivelul de arsură a fost reperat pe profilele vestice ale secțiunilor S1 și S8, și are o grosime de 0,10 m. Încă din momentul în care l-am determinat ne-am pus problema dacă îl putem lega de vreun eveniment istoric atestat de izvoarele scrise. Principalele cronici care ne dau informații despre aceste evenimente sunt *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, redactat de Miron Costin, *Cronica Transilvaniei 1608-1665*, de Georg Kraus, și *Seyahatname* (Carte de călătorii), semnată de Evliya Celebi.

Pe scurt, trebuie expus contextul politico-militar în care s-au desfășurat aceste evenimente tragice pentru istoria orașului Alba Iulia și a Transilvaniei. Principele Gheorghe Rákóczi II își propune să cucerească regatul Poloniei și întreprinde o campanie fără acordul sultanului. Această acțiune militară se desfășoară în contextul implicării principatului în "al doilea război nordic", desfășurat între 1655-1660. Cucerește Cracovia și Varșovia, ajutat și de contingente muntene, moldovene și cazace, dar la 22 iulie 1657 este înfrânt de polonezi și tătari la Czerny Ostrów. În cursa de urmărire care a urmat Ioan Kemény și Mihail Apafi sunt capturați de tătari. Urmează o campanie de pedepsire a principelui Transilvaniei, desfășurată în august-octombrie 1658, condusă de vizirul Mehmet Köprülü, în alianță cu hanul Mehmet Ghirai IV. În urma acesteia este instalat un nou principe, banul Lugojului și Caransebeșului, Acațiu Barcsai, acestuia din urmă fiindu-i impus un tratat de pace prin care țara este nevoită să plătească un tribut mărit la 40.000 de galbeni și o despăgubire de război de 50.000 taleri. Profitând de războiul civil și slăbirea țării, otomanii

⁵ Șerban 1977, p. 327, 332; Fleșer 2006, p. 69, 71; Rusu *et alii* 2000, p. 47, 49.

împreună cu tătarii reiau expedițiile de pradă în 1661⁶. Pe parcursul anului 1661 otomanii au ars orașul în două rânduri, armatele fiind conduse de Seidi Ahmed pașa și serdarul suprem Ali pașa⁷.

În 5-6 septembrie 1658 orașul este cucerit de o armată de 50.000 de soldați, condusă de hanul tătar Mehmet Ghirai IV. Miron Costin, în al său *Letopiseț*, relatează că "...orașul Belgradul într-o mică de ceas au stătut cenușe"⁸. Georg Kraus, în *Cronica Transilvaniei 1608-1665* oferă informații însemnate cu privire la acest eveniment. Cetatea este arsă, împreună cu palatul princiar, bisericile, biblioteca, arhivele și Colegiul Academic⁹. De asemenea mormintele princiare sunt vandalizate. Au fost uciși 53 de studenți, iar 569 oameni au căzut în captivitate. Invaziile sunt reluate în 1661, când comandantul otoman Ali pașa împreună cu tătarii distrug orașul, mormintele princiare fiind încă o dată vandalizate, iar cadavrele aruncate afară¹⁰. Evliya Celebi, în a sa *Seyahatname (Carte de călătorii)*¹¹, oferă o descriere a palatului princiar și a distrugerilor suferite de oraș în 1658 și 1661. La fel ca Georg Kraus, relatează că orașul a fost distrus în 5-6 septembrie 1658 de hanul Crimeii, Mehmet Ghirai IV, și în 1661 de cei doi comandanți militari amintiți mai sus¹². Pastorul Conrad Iacob Hildebrandt ne informează că cetatea, biserica catolică și biblioteca princiară au fost distruse de tătari în 1658, și în 1661 de Ali pașa¹³. O menționare mult mai târzie este făcută la 1702 de călătorul englez Edmund Chishull, în a sa *Călătorie în Țara Românească și Transilvania* (este un capitol din volumul postum *Travels in Turkey and back to England*), în care relatează că turnul bisericii catolice a fost incendiat la 1658¹⁴.

Urme ale acestor invazii au mai fost reperate în săpături arheologice desfășurate în 1965 și 2010, la vest și nord-vest de cetatea princiară, în orașul exterior. Este vorba despre o locuință afectată de puternice urme de incendiere, descoperită cu ocazia construirii blocului A1¹⁵, și de o alta, arsă, alături de scheletul unui individ care n-a mai reușit să scape, dezvelită cu prilejul

⁶ Andea, Andea 2003, p. 197-198; Andea 2007, p. 133-134; Felezeu 2007, p. 43; Rusu 2009, p. 111.

⁷ În urma primei prădăciuni din acest an au fost luați în captivitate 569 prizonieri și au murit 1500 oameni. Efectele dezastrului sunt cât se poate de elocvente, orașului Brașov solicitându-i-se o cantitate de 150000 cuie necesare refacerii acoperișurilor clădirilor distruse. Călători străini VI, 1976, p. 686; Rusu 2009, p. 111.

⁸ Costin 1944, p. 197, *Letopisețul*, 302, 15.

⁹ Mărza 1975, p. 204; Kovács 1994, p. 35.

¹⁰ Kraus 1965, p. 270, 404.

¹¹ O exegeză asupra acestei opere a se vedea la Guboglu 1965, p. 347-374.

¹² Călători străini VI, 1976, p. 547, 686.

¹³ Călători străini V, 1973, p. 569.

¹⁴ Călători străini VIII, 1983, p. 208.

¹⁵ Anghel 1967, p. 363.

construirii unei case în 2010, pe str. Moșilor, nr. 73, punct situat la 700 m nord-vest de cetatea princiară¹⁶. Complexele au fost încadrate cronologic mai ales pe baza monedelor recuperate, care au fost emise în anul 1619 de Sigismund III Wasa, rege al Poloniei (locuința cercetată de Gh. Anghel)¹⁷, și de principele transilvănean Gabriel Bethlen (1613-1629), împărații romano-germani și regi ai Ungariei, Matei II (1608-1618) și Maximilian II (1564-1576), și Sigismund III Wasa, regele Poloniei (locuința cercetată de C. Plantos și G. Bounegru)¹⁸.

Iată că avem dovezi ale desfășurării unor evenimente istorice relatate de izvoarele narrative care sunt ilustrate și pe cale arheologică prin relevarea unor urme consistente de arsură și distrugere. Aceste trei atacuri devastatoare din anii 1658 și 1661 conduse de mai mulți comandanți militari otomani precum Mehmet Köprülü, Seidi Ahmed pașa și Ali pașa, în alianță cu hanul tătar Mehmet Ghirai IV împotriva lui Gheorghe Rákóczi II (1658) și Ioan Kemény (1661) au dus la slăbirea principatului Transilvaniei și distrugerea orașului Alba Iulia. Astfel Colegiul Academic nu a mai funcționat din 1658, profesorii și elevii refugiindu-se la Aiud, unde au creat o altă școală reformată¹⁹. O conscripție de la 1673 este cât se poate de elocventă în acest sens, inventarul imobilelor arătând existența a 505 clădiri nobiliare, multe dintre acestea rămânând nelocuite (în număr de 123). Ca urmare a acestor devastări, vechea cetate de la Alba Iulia nu mai prezenta siguranță, aspect care l-a determinat pe principele Mihail Apafi I (1661-1690) să rezideze mai mult în cetatea Făgărașului²⁰.

Nivelele de incendiere identificate prin cercetările preventive din interiorul cetății princiare de la Alba Iulia completează informațiile cu privire la evenimentele istorice semnalate în izvoarele narrative. Urme ale dezastrului au fost întâlnite și în orașul exterior, în săpături arheologice prilejuite de construcții edilitare efectuate în anii 1965 și 2010. Aceste atacuri desfășurate în 1658 și 1661 au pus capăt dezvoltării orașului capitală, dar și a Transilvaniei, principat care va ajunge o pradă ușoară pentru expansiunea habsburgică.

¹⁶ Plantos, Bounegru 2007, p. 63-64; Ota *et alii* 2011, p. 282, Fig. II.

¹⁷ Anghel 1967, p. 363

¹⁸ Ota *et alii* 2011, p. 282.

¹⁹ Kovács 1994, p. 35.

²⁰ Anghel 1975a, p. 168-169.

ALBA IULIA AND THE TURKISH-TARTAR INVASIONS FROM 1658 AND 1661, REFLECTED BY RECENT ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES**SUMMARY**

By this article the authors retrieve archaeological information that reveals the tragic events from the history of Alba Iulia town, attested by narrative sources; these events occurred between 1658 and 1661, following the expansionary policy of prince George II Rákóczi, who involved, without asking the Ottomans' permission, in the fight for succession to the throne of Poland. Thus, the great vizier Mehmed Köprülü, beside the Tartar khan Mehmed IV Giray fired and plundered the capital of the princes on 5th-6th September 1658. Invasions of Transylvania continued also in 1661, Alba Iulia town being devastated two times by the Ottoman commanders Seidi Ahmed pasha and Ali pasha.

We refer to burn layers identified through archaeological researches from the old fortress of Transylvania's princes, on the current 1, Mitropolit Alexandru Șterca-Șuluțiu, and 11, Mihai Viteazul streets. The first researched spot is on the north-eastern area, nearby the Academic College established by prince Gabriel Bethlen. In this spot was noticed a burned layer 5-10 cm thick. The second spot is in the yard of the former Habsburg War Commissariat. Here was identified a layer of burnt 25 cm thick. It is known the fact that the main buildings from inside of the princely court were destroyed, amongst which we enumerate the princes' palace, the archives, the library, the Catholic Cathedral and the Academic College. This information is offered by the writings of Evliya Celebi (*Seyahatname*), Miron Costin (*Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace (The Chronicles of the land of Moldavia (from the rule of Aron Vodă))*), Georg Kraus (*Cronica Transilvaniei 1608-1665 (Chronicle of Transylvania 1608-1665)*) and Edmund Chishull (*Călătorie în Țara Românească și Transilvania (A journey to Wallachia and Transylvania)*). Also, outside the town were noticed archaeologically burned dwellings and even a skeleton of an individual who never got the chance to flee from invaders. The town did not recover after the invasions from 1658 and 1661 and went into constant and serious decline.

EXPLANATION OF FIGURES

Fig. 1: Spots researched on 11, Mihai Viteazul street and on 1, Mitropolit Alexandru Șterca-Șuluțiu street.

Fig. 2: a. stratigraphic profile of the grid cell 7, 11, Mihai Viteazul street.

Fig. 3: a. Image with the stratigraphic profile of the grid cell 7, 11, Mihai Viteazul street; b Image with the stratigraphic profile of the section S1, 1, Mitropolit Alexandru Șterca-Șuluțiu street; c. Image with the stratigraphic profile of the section S8, 1, Mitropolit Alexandru Șterca-Șuluțiu street.

Bibliografie:

- Andea, Andea 2003 - S. Andea, A. Andea, "IV. Principatul Transilvaniei în vremea Rákóczeștilor", (coord. V. Câdea) *Istoria Românilor*, V, București, 2003, p. 181-207.
- Andea 2007 - S. Andea, "Evoluții politice. Structuri ale puterii. Evoluții politice în secolul al XVII-lea. De la Ștefan Bocskai la Mihail Apafi", (coord. I.-A. Pop, Th. Năgler, M. András) *Istoria Transilvaniei. Vol. II (de la 1541 până la 1711)*, Cluj-Napoca, 2007, p. 121-140.
- Anghel 1967 - Gh. Anghel, "O locuință din secolul al XVII-lea descoperită la Alba Iulia", *Apulum*, VI, 1967, p. 361-379.
- Anghel 1975 - Gh. Anghel, „Cetățile medievale de la Alba Iulia, I”, *Apulum*, XIII, 1975, p. 245-273.
- Anghel 1975a - Gh. Anghel, "Rolul politic al orașului Alba Iulia în cadrul principatului Transilvaniei, după moartea lui Mihai Viteazul", (ed. T. Marian) *Alba Iulia 2000*, Alba Iulia, 1975, p. 165-169.
- Anghel 1986 - Gh. Anghel, "Despre fortificația bastionară din sec. al XVIII-lea de la Alba Iulia", *Apulum*, XXIII, 1986, p. 245-259.
- Anghel 1994 - Gh. Anghel, "Despre evoluția teritorială a orașului antic, medieval și modern Alba Iulia", *Apulum*, XXXI, 1994, p. 283-303.
- Călători străini 1973 - "Conrad Iacob Hildebrandt, *Călătoria prin Transilvania, Moldova și Țara Românească 1656-1658*", (ed. M. Holban, M. M. Alexandrecu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu) *Călători străini despre țările române*, V, București, 1973.
- Călători străini 1976 - "Evlia Celebi, *Cartea Călătoriilor*", (ed. Mustafa Ali Mehmet) *Călători străini despre țările române*, VI, București, 1963.
- Călători străini 1983 - "Edmund Chishull, *Călătoria în Țara Românească și Transilvania*", (ed. M. Holban, M. M. Alexandrecu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu) *Călători străini despre țările române*, VIII, București, 1983.
- Costin 1944 - M. Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace* (ediție critică de P. P. Panaitescu), București, 1944.
- Felezeu 2007 - C. Felezeu, "Transilvania în context politic internațional. Secolele XVI-XVII. Cadrul politic internațional (1541-1699)", (coord. I.-A. Pop, Th. Năgler, M. András) *Istoria Transilvaniei. Vol. II (de la 1541 până la 1711)*, Cluj-Napoca, 2007, p. 13-49.
- Fleșer 2006 - Gh. Fleșer, *Cetatea Alba Iulia – Edificii istorice și amenajări urbanistice – The Citadel of Alba Iulia – Historical Buildings and Planning Arrangements*, Alba Iulia, 2006.

- Guboglu 1965 - M. Guboglu, "Din călătoriile lui Evliya Celebi în Transilvania", *Apulum*, V, 1965, p. 347-354.
- Gudea *et alii* 2015 - N. Gudea, C. Inel, O. Oargă, "The Roman Camp of Apulum. Archaeological Research in the Principia", (ed. L. Vagalinski, N. Sharankov) *Limes XXII. Proceedings of the 22nd International Congress of Roman Frontier Studies Ruse, Bulgaria, September 2012*, Sofia, 2015, p. 233-241.
- Heitel 1985 - R. Heitel, "Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba Iulia 1968-1977", *SCIVA*, 36, 1, 1985, p. 215-231.
- Kraus 1965 - *Cronica Transilvaniei 1608-1665* (trad. și studiu introductiv G. Duzinchevici, E. Reus-Mârza), București, 1965.
- Kovács 1994 - A. Kovács, "Colegiul Academic de la Alba Iulia", *Ars Transsilvaniae*, IV, 1994, p. 35-47.
- Marcu Istrate 2008 - D. Marcu Istrate, *Catedrala Romano-Catolică "Sfântul Mihail" și Palatul Episcopal din Alba Iulia. Cercetări arheologice (2000-2002)*, Alba Iulia, 2008.
- Mârza 1975 - I. Mârza, "Cultura și învățământul în secolele XVI-XVIII", (ed. T. Marian) *Alba Iulia 2000*, Alba Iulia, 1975, p. 187-217.
- Moga 1985 - V. Moga, *Din istoria militară a Daciei romane. Legiunea XIII Gemina*, Cluj-Napoca, 1985.
- Moga 1998 - V. Moga, *Castrul roman de la Apulum*, Cluj-Napoca, 1998.
- Ota *et alii* 2011 - R. Ota, G. Bounegru, D. Anghel, "Descoperiri arheologice de epocă premodernă la Alba Iulia", *Apulum*, XLVIII, 2011, p. 281-287.
- Ota, Florescu 2016 - R. Ota, C. T. Florescu, "Observații asupra incintei vestice a castrului roman de la Apulum și câteva constatări istorice", *Apulum*, LIII, series archaeologica et anthropologica, 2016, p. 205-234.
- Ota, Florescu 2016a - R. Ota, C. T. Florescu, "Raport privind cercetarea arheologică preventivă pentru obiectivul „refuncționalizare clădire Centru militar pentru Consiliul Județean Alba cu extindere”, situat în Alba Iulia, jud. Alba, str. Mihai Viteazul, nr. 11, și propunerile de punere în valoare a vestigiilor arheologice”, depus la DJC Alba în 22.11.2016.
- Ota, Florescu 2017 - R. Ota, C. T. Florescu, "Un altar votiv descoperit în castrul legionar de la Apulum", *Apulum*, LIV, 2017, p. 329-340.
- Plantos, Bounegru 2007 - C. Plantos, G. Bounegru, "Alba Iulia-Calea Moșilor, nr. 73", *CCA*, campania 2006, p. 63-64.
- Rusu 1979 - M. Rusu, "Castrul roman de la Apulum și cetatea feudală Alba Iulia", *AIA*, XXII, 1979, p. 47-71.
- Rusu 1994 - A. A. Rusu, "Cetatea Alba Iulia în secolele XI-XV. Cercetări vechi și noi", *Ephemeris Napocensis*, IV, 1994, p. 331-351.
- Rusu 2009 - A. A. Rusu, *Alba Iulia. Între fondarea eparhiei și capitala principatului Transilvaniei*, Alba Iulia, 2009.

Rusu *et alii* 2000

- A. A. Rusu, N. Sabău, I. Burnichioiu, I. V. Leb, M. Makó Lupescu, *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, (coord. A. A. Rusu), Cluj-Napoca, 2000.

Șerban 1977

- I. Șerban, "Un monument de arhitectură gotică din cetatea Alba Iulia: Biserica Báthory", *Apulum*, XV, 1977, p. 313-334.

Fig. 1. Puncte cercetate pe str. Mihai Viteazul, nr. 11 și pe str. Mitropolit Alexandru Șterca-Șuluțiu, nr. 1.

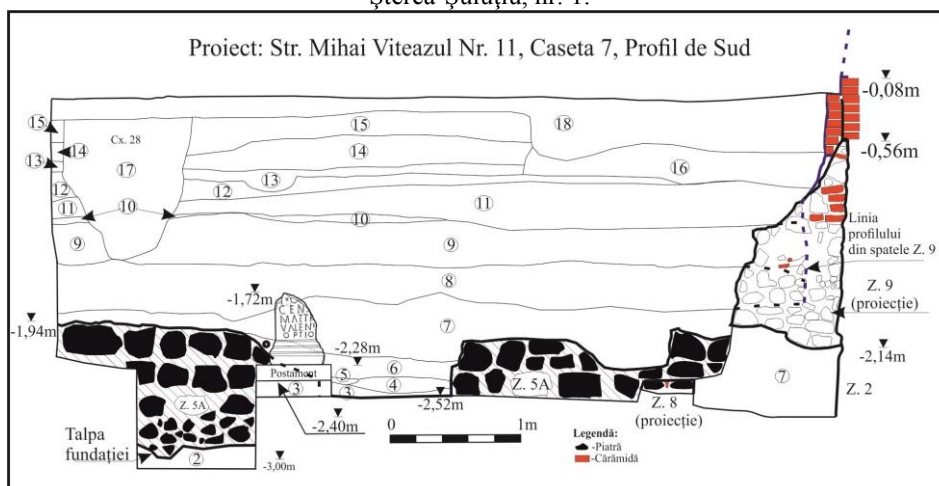

Fig. 2: profil al casetei 7, str. Mihai Viteazul, nr. 11.

Fig. 3a. Imagine a profilului Casetei 7, str. Mihai Viteazul, nr. 11.

Fig. 3b. Imagine a profilului secțiunii S1, str. Mitropolit Alexandru Șterca-Șuluțiu, nr. 1;

Fig. 3c. Imagine a profilului secțiunii S8, str. Mitropolit Alexandru Șterca-Șuluțiu, nr. 1.